

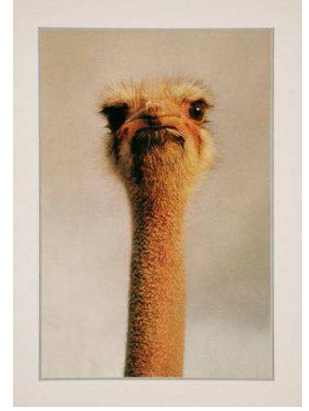

DEVEKUŞU

Süleyman ODABAŞI, TEAE

1.Giriş

Dünya’da genelde hayvansal üretim ticari işletmeler tarafından yapılmaktadır. Dünyadaki hayvansal gıda eksikliliğini gidermek, daha ekonomik ürün elde etmek ve ürün çeşitliliğini artırmak için alternatif hayvansal üretim kaynakları aranmaktadır. Bu yeni hayvansal kaynaklardan biri de devekuşu yetiştiriciliğidir(1).

Kanatları uçma olanağı vermeyen ve en büyük kanatlı olan Devekuşu (*Struthio camelus*), altmış milyon yılı aşkın bir süreden beri;batıda Akdeniz, doğuda Çin ve kuzeyde Moğalistan’da yaşamıştır. Devekuşu fosillerinin bulunduğu bölgeler incelendiğinde; Karadeniz’in batı kıyıları, Türkiye’nin batısı, Mısır, Cezair ve Çin’in bazı bölgelerinde yaşadığı görülmektedir. Devekuşlarının Afrika’nın Güneyi’ne göçü ise yalnızca bir milyon yıl önce gerçekleşmiştir.

Devekuşları 1860’lı yıllarda Güney Afrika’da tüylerinden yararlanmak amacıyla evcilleştirilmiştir. Fakat Birinci Dünya Savaşının başlaması ile birlikte tüy pazarı olumsuz etkilenmiştir. Bu yıllarda derisi daha popüler olmuş, hayvanın en kazançlı ürünü olarak görülmeye başlanması sonucu eti, deri endüstrisinin bir yan ürünü haline gelmiştir. Daha sonraları deri üretiminden et üretimine doğru bir kayma olmuş ve 1980’li yılların sonlarına doğru et üretimi devekuşunun en önemli ürünü olarak görülmüştür(1).

Bugün dünyada devekuşu Str. *Camelus* türüne ait olmak üzere Güney Afrika Devekuşu (Str.*Camelus australis*), Kuzey Afrika Devekuşu (Str.*Camelus camelus*), Doğu Afrika Devekuşu (Str.*Camelus massaicus*), Batı Afrika Devekuşu (Str.*Camelus molybdophanes*), Arap Devekuşu (Str.*Camelus syriacus*), Kuzey-Batı Afrika Devekuşu (Str.*Camelus spotzi*) alttürleri bulunmaktadır.

Devekuşu dünyanın en büyük yaşayan kuşlarından olup uçamayan ve göğüs kemiği bulunmayan, 2-2.5 m. Boyunda, iki tırnaklı, uzun ve güçlü bacakları ile 65-90 km. süratle koşabilen, 130-150 kg. canlı ağırlığına sahip, başı küçük boynu uzun kanatlı bir hayvan türüdür. Kanatları küçülmüş ve uçma yetenekleri kaybolmuş olduğundan bu hayvanlara “Yürüyen Kuşlar veya Koşucu Kuşlar” de denir. Otçul bir hayvan olup iki mideye(taşlık ve ön mide)sahiptir, kursakları yoktur(2).

Bu hayvanlara dengeli bir beslenme uygulandığı zaman yılda ortalama 40-70 yumurta yapabilirler. Nisan-Eylül ayları arasında yumurtlayan hayvanlar 2-3 günde bir yumurta yaparlar, yumurtlamaya 18-20 aylık iken başlarlar. Hemen hemen her iklimde entansif, yarı entansif ve ektansif şekilde yetiştirilen devekuşlarında döl tutma oranı % 70, kuluçka randımanı % 75, yaşama gücü ise % 80 düzeyindedir. Yumurtadan çıkan yavru ortalama 500-800 gr. ağırlığa sahip iken 2. yılın sonunda 150 kg. ağırlığa ulaşabilmektedir(3).

2. Dünya’da Durum

Devekuşu neslinin 19.yüzyılda tükenme tehlikesi göstermesi üzerine, Güney Afrika’da 1867 yılında Arthur Douglast tarafından kurulan devekuşu çiftliği ile birlikte devekuşları ilk defa evcilleştirilerek yetiştirilmeye başlanmıştır.

Tablo 1-2001 yılı Kıtalara Göre Damızlık Devekuşu Sayıları

Kıtalar	Devekuşu sayısı (adet)	Oranı (%)
Afrika	355.000	60.7
Avrupa	88.000	15.0
Asya	70.400	12.0
Amerika	34.000	5.8
Avustralya	38.000	6.5
Toplam	585.000	100.0

Kaynak: Durmuş İ.(2004)b

Tablo-1’de 2001 yılında ki kıtalara göre devekuşu sayıları verilmiştir. Bu verilere göre Afrika kıtası damızlık devekuşu sayısı bakımından % 60.7 ile ilk sırayı almakta, bunu Avrupa, Asya, Amerika ve Avustralya kıtaları izlemektedir.

Ülkeler açısından bakıldığında üretimin önemli bir bölümü Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya ve Namibia gibi ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında Brezilya, Güney Amerika, Avustralya’nın kuzeyi Yeni Gine, Endonezya adaları, A.B.D., Hollanda, İtalya ve İsrail gibi

ülkelerde de devekuşu yetiştiriciliği yapılmaktadır(4).

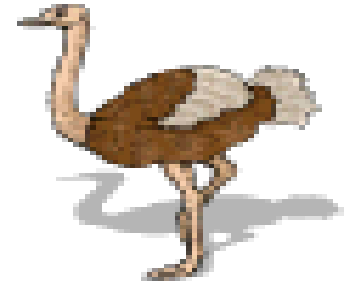
Dünya devekuşu pazarında Güney Afrika Cumhuriyeti önemli bir yere sahiptir. Bugün dünyadaki devekuşu kesiminin yaklaşık %65’i bu ülkede gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda dünya devekuşu derisinin %79’u bu ülkeden satın alınmaktadır. Dünya’da devekuşunun kesim amaçları farklılık arz etmektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti’nde devekuşlarının % 45’i derisi, % 45’i eti, % 10’u tüyü için kesilmesine karşın, Avrupa’da %75’i eti, % 25’i derisi için kesilmektedir.

Avrupa, A.B.D. ve Kanada’da bir kısım sığır besicileri, son yıllarda devekuşu projelerinin daha yüksek ve daha hızlı gelir sağlaması nedeniyle devekuşu üretimine yönelmiştir. Devekuşu yetiştiriciliği üretimindeki bu hızlı gelir artışı geleneksel evcil hayvanlarla karşılaştırıldığında çok yüksektir. Günümüz de Avrupa ve Amerika’da devekuşu endüstrisi hala küçük ticari işleme niteliğinde ve damızlık safhasında bulunmaktadır. Devekuşları, devekuşu yetiştirme işine giren büyük çiftlik sahipleri ve diğer çiftçilere satılmaktadır. Fiyatları ise suni olarak yüksektir. Bununla beraber fiyatlar, kesim pazarını desteklemek amacıyla devekuşu sayısının yüksek seviyelere ulaşması halinde düşme eğilimindedir(5).

Dünya devekuşu sektörünün önündeki engellerin aşılması için çeşitli ülkeler farklı konularda çalışmalar yapmaktadır. Amerika ve Avustralya’da müşterilerin ilgisini ürünlere çekmek en önemli husus iken, İspanya, İngiltere, Kanada gibi ülkelerde öncelik yüksek yem maliyetleri, civciv ve embriyo ölümleri gibi üretimle ilgili problemlere yönelmiştir.

Dünya üretiminde yaşanan diğer bir sorun ise, deri kalitesidir. Yemlemeye bağlı olarak hayvan ağırlıkları 12 aydan sonra istenilen kilolara ulaşmakta, ancak bu yaştan sonra genç kuşlar kavga etmeye başladıkları için birbirlerinin derilerine zarar vermektedir. Bu nedenle dünyada kesim yaşının 12 ayın altına indirilmesi amaçlanmaktadır(6).

Bugün dünyada genellikle devekuşu ürünleri üretimi tüketimin üzerinde seyretmekte ve arz-talep dengesi sağlanamamaktadır. Sektörün geleceği açısından devekuşu eti ve derisi için yeni pazarların bulunması ve tüketici talebinin artırılmasının yararlı olacağı kanısı yaygın bir görüştür.

3. Türkiye’de Durum

3-1- İşletme Sayısı ve Üretim

Türkiye’de devekuşu yetiştiriciliği, 1994 yılında devekuşunun alternatif protein kaynağı olarak göstermesi ile gündeme gelmiştir. İsrail’den getirilen 25 adet erkek, 40 adet dişi devekuşu ve 13 adet damızlık yumurta ile Türkiye'nin ilk devekuşu çiftliği 1995 yılında Antalya’da kurulmuştur. Yine aynı yıl içerisinde Muğla’da Avustralya’dan getirilen 30 adet ergin damızlık ve 60 adet yavru ile bir başka devekuşu işletmesi faaliyete geçmiştir. Bu işletme daha sonra hayvanlarının bir kısmını Kırşehir’in Kaman İlçesi’ndeki özel bir sektöre satmış bir kısmını da Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi’ne devretmiştir(1).

Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü tarafından 2003 yılında yapılan bir araştırmada kurulu toplam 249 adet devekuşu işletmesinin olduğu ve bu işletmelerde toplam 12127 adet devekuşu bulunduğu ve ırk bakımından % 65.19’luk payla en fazla yetiştiriciliği yapılan ırkın Afrika Karası (Str. Camelus domesticus), ikinci sırada ise % 20.89’luk payla Güney Afrika Devekuşu (Str. Camelus australis)’nin geldiği tespit edilmiştir.

Aynı araştırmada işletmelerin kapasiteye göre devekuşu yetiştiriciliğinin geleceği konusundaki düşünceleri karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada, yetiştiricilerin % 64 gibi büyük çoğunluğu devekuşu yetiştiriciliğinin geleceğini iyi gördüğü, % 28’lik kısmı devekuşu yetiştiriciliğinin geleceğini kötü gördüğü, % 8’inin ise gelecek konusunda fikrinin bulunmadığı belirtilmektedir.

Devekuşu yetiştiriciliği bilindiği üzere ülkemiz gündemine yaklaşık on yıl önce girmiştir. İki üç çiftlikle başlayan üretim, 1998 yılında başlayan ve yıllar süren ekonomik krizden çıkış yolu arayan ve devekuşu çiftliğini ek gelir düşüncesiyle kuran girişimcilerin sayısı zamanla hızla artmıştır. Son yıllarda ise sektördeki olumsuzluklar devekuşu çiftliklerinin giderek azalmasına neden olmuştur.

Tablo 2-Bölgelere Göre İşletme ve Devekuşu Sayıları

Bölgeler	İşletme sayısı	Toplam Devekuşu Sayısı	Damızlık Sayısı	Cıvıv Sayısı	Kasaplık Sayısı
Marmara	60	4316	1144	2458	714
Ege	59	2051	878	512	661
Akdeniz	37	1878	668	805	405
İç Anadolu	67	2181	1091	807	283
Karadeniz	14	1128	270	851	7
D. Anadolu	5	103	59	38	6
G. Anadolu	7	470	223	133	114
Toplam	249	12127	4333	5604	2190

Kaynak: Durmuş İ.(2004)a

Tablo-2’de Bölgeler bazında devekuşu işletmeleri değerlendirildiğinde İç Anadolu Bölgesinde işletme sayısı diğer bölgelere göre daha fazla iken bu bölgeyi sırasıyla Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri izlemektedir. Hayvan sayısı bakımından ilk sırayı Marmara Bölgesi alırken bu bölgeyi sırasıyla İç Anadolu, Ege, Akdeniz Bölgeleri takip etmektedir. İller bazında en fazla devekuşu işletmesi Konya, Antalya, Aydın, Bursa, İstanbul ve İzmir illerinde bulunmakta olup, en fazla kapasite

Kırklareli’nde bulunmaktadır(1).

3-2-Dış Ticaret:

Tablo 3-Devekuşu ve Ürünleri Dış Ticareti (Dolar)

Ürün Adı	2000		2001		2002	2003
	ithalat	İhracat	ithalat	ithalat	ithalat	ithalat
Damızlık Canlı (adet)	---	---	---	---	281.532	27.522
Devekuşu Diğer	---	---	---	---	108.531	9.500
Devekuşu Yumurtaları	---	---	---	---	---	---
Damızlık, Kuluçkalık (kg)	7.328	523.806	1.699.293	54.890	---	---

Kaynak : İGEME (2004)

Tablo-3’de devekuşu dış ticaretimize baktığımızda 2001 yılında Moldovya ve Macaristan’a toplam 523 bin dolar damızlık ve kuluçkalık yumurta ihracatımız olmuştur. Bu yıldan sonra ise her hangi bir ihracat söz konusu değildir. Devekuşu ve ürünleri ithalatı, 2001 yılında yaklaşık 1.7

milyon dolar olarak gerçekleşmiş olup, son yıllarda ki sektörün geleceğine ilişkin belirsizlikler devekuşu ve ürünleri ithalatında da bir düşüşe neden olmuştur.

4-Genel Değerlendirme:

Türkiye’de devekuşu sektörü; alternatif protein kaynağı olarak gündeme geldiğinden bu yana yapılan reklamlar sonucu, ilk başlarda işletmeler arasında damızlık satışı ile gelişen bir görünüm arz ederken, daha sonraları ise ürünlerin yeterince değerlendirilememesi sonucu geriye doğru giden bir sektör haline gelmiştir. Değişik kaynaklarda ülkemiz de 700 adet Devekuşu işletme sayısına ulaşıldığı belirtilmesine rağmen bugün üretimle uğraşan 249 adet işletme bulunmaktadır(4).

Son yıllarda Devekuşu işletmelerinin azalmasında;

- Ürünlerin pazarının olmaması,
- Devekuşunun gereğinden fazla cazip gösterilmesi,
- Çiftlik sayısının yeterince alt yapı oluşmadan hızla artması,
- Üretim maliyetlerinin düşürülebilmesi,
- Üretim çiftliklerinin sadece damızlık üretmesi, üretim çeşitliliğine gidilememesi
- Entegre tesislerin kurulamaması,
- Üreticilerin bir araya gelememesi,
- İhracat imkanlarının yeterince değerlendirilememesinin etkili olduğu söylenebilir.

Emekleme aşamasındaki sektörün gelişebilmesi için alınması gereken bazı önlemler;

- Sektöre Gerekli Desteklerin Verilerek Yol Gösterilmeli,
- Damızlık İhtiyacının Kontrollü Şekilde Sağlanmalı,
- Kuluçka Altyapısına Sahip İşletmeler Kurulmalı,
- Yetiştiricilikle İlgili Veri Tabanı Oluşturulmalı,
- Entegre Tesisler Kurulmalı,
- Üretici Birlikleri Oluşturma Yoluna Gidilmeli,
- Üreticiler Eğitilmeli Ve Üretici Adayları Bilgilendirilmeli,
- Pazardaki Kısıtlılık Nedeniyle Çeşitlilik Yönünden Üretim Çiftlikleri Sınırlı Sayıda Olmalı,
- Üretim Kontrol Altına alınmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Durmuş,İ. (2004) a, “Türkiye’de Devekuşu Yetiştiriciliği ve Sorunları” Kanatlı ve Küçükevcil Araştırmaları Program Değerlendirme Toplantısı,TAGEM,2004-Ankara.
2. İşgüzar,E.(1998)”Devekuşu Ürünlerinin Pazarlanması” Türkiye’de Devekuşu Yetiştiriciliği Sempozyumu. Ankara.
3. Balıkcıoğlu,T.(1998) “Türkiye’de Devekuşu Yetiştiriciliği” Türkiye’de Devekuşu Yetiştiriciliği Sempozyumu.Ankara
4. Durmuş,İ. (2004) b, ”Türkiye’de Devekuşu Yetiştiriciliği ve Sorunları” seminer notları A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü,Zootekni Anabilim dalı.
5. Shanaway,M.M.,Dingle,J.(1999) “Devekuşu Üretim Sistemleri” (çeviri; Harun Vatansever),2002-Ankara.
6. www.Devekuşuonline.com. (2003) ,”Dünya’da Devekuşu Ticareti ve Üretimi”
7. Anonim (2004), İGEME verileri.(Yayınlanmamış).

TARIMSAL EKONOMİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

PK.34 06100 Bakanlıklar/Ankara
Tel:0.312.418 59 65
Faks:0.312.418 62 09
Web: <http://www.aeri.org.tr>
e-mail: aeri@aeri.org.tr